

Pilari, otac Đuro i sin Ivo

Božidar Jančiković

Prilog

Primljeno: 4. lipnja 2021.

U ovom prilogu, u kojem uspoređuje značaj Ive Pilara i njegova oca Đure, unuk Ive Pilara Božidar Jančiković iznosi svjedočenja i subjektivne percepcije članova Pilarove obitelji o osobnosti Ive Pilara.

Razmatrajući životna djelovanja članova obitelji Pilar samo po sebi nameće se uspoređivanje značaja i osobnosti oca Đure i sina Ive Pilara. Do osamostaljenja Hrvatske, u obje Jugoslavije, djelo Ive Pilara u široj je javnosti bilo uglavnom nepoznato, što se ne može reći i za oca Đuru. I prvih godina samostalne Republike Hrvatske ta se situacija sporo mijenjala, a i danas je za svoj ukupni doprinos na različitim poljima djelovanja Ivo Pilar dobio znatno manje javnih priznanja nego njegov otac Đuro.

Đuro Pilar ima ulicu u Zagrebu, osnovna škola u Brodskom Posavlju nosi njegovo ime, kao i planinarski dom na Brodskom Vinogorju, izdane su poštanske marke s njegovim likom, čak je i malonogometni turnir INA-e nazvan po njemu. Osim u vezi s Institutom društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu, ime Ive Pilara u tom se smislu nigdje ne pojavljuje.

Neminovno se nameće pitanje zašto ukupni, a naročito političko-publistički rad Ive Pilara, koji je do uspostave Republike Hrvatske bio politički nepodoban, nije do danas imao više javnih priznanja. Je li nesporno velik doprinos znanosti i kulturi Đure Pilara toliko veći od djela njegovog sina Ive? Moje je osobno mišljenje i kao geologa po zanimanju, da nije tako, pogotovo poslije svih ratnih zbivanja u Hrvatskoj i BiH u nedavnoj prošlosti.

Nema nikakve sumnje da su akademski priznati znanstveni dosezi Đure Pilara znatno veći u odnosu na njegova sina Ivu. Međutim ta bi se činjenica mogla pripisati i specifičnim povijesnim okolnostima, priključenju Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj Monarhiji kao i odgoju Ive Pilara u obitelji Crnadak, koja je njegovala praktičan i racionalan pristup životu.

Osnovnu i srednju školu Đuro Pilar pohađa u rodnom Brodu na Savi, a završava u Zagrebu. Visoko obrazovanje postiže u Bruxellesu i Parizu, u teškim materijalnim uvjetima, uz potporu biskupa Strossmayera. Nakon završetka studija i povratka u Zagreb odmah se počinje baviti znanstvenim radom što onda, ali ni u bilo koje drugo vrijeme, nije bilo s ekonomskog stajališta

naročito atraktivno. Postaje ravnatelj Mineraloško-geološkog odjela Prirodoslovnog muzeja u Zagrebu, a zatim tijekom vremena redoviti profesor Sveučilišta u Zagrebu, njegov prvi rektor prirodoslovac, te akademik. Kao svestrani prirodoslovac, u prilaženju geološkoj znanosti imao je vrlo širok, danas bi se kazalo multidisciplinarni pristup. Osim raznih geoloških disciplina na fakultetu je predavao i astronomiju, a treba istaknuti i njegovo značajno djelo iz geodezije *Geografske koordinate ili položaji glavnijih tačaka Dalmacije, Hrvatske i Slavonije...* čiji podatci su se praktički koristili još i u dvadesetom stoljeću kao osnova za razne geodetske, geološke i građevinske radove. Može se slobodno ustvrditi da je njegovim stručnim djelovanjem geologija u Hrvatskoj dosegla svjetsku razinu u to doba.

Nemoguće je zanemariti i njegovo javno djelovanje. Bio je jedan od osnivača Hrvatskog planinarskog društva, a značajan je i njegov angažman u razvoju i popularizaciji šaha u Hrvatskoj. Nalazio je vremena za aktivno uključivanje u politička zbivanja. Godine 1883. izabran je za zastupnika u Hrvatski sabor kao član Strosmyerove narodnjačke stranke. Iako je u prvom mandatu izabran velikom većinom glasova, nije se ponovo kandidirao, prema obiteljskoj predaji zbog oštrog sukoba sa ženom bana Khuen-Héderváryja, što je opasno ugrozilo njegovu stručnu i znanstvenu karijeru.

Bio je poliglot što je značajna karakteristika njegove ličnosti. Vladao je, osim materinim hrvatskim i francuskim, njemačkim, talijanskim, ruskim, engleskim, poljskim i češkim jezikom, a stručne radove objavljivao je na francuskom, njemačkom i hrvatskom. Ipak, izrazitu sklonost pokazivao je prema frankofonskom civilizacijskom krugu.

Osim po višestrukoj svestranosti Đuro Pilar se još po jednoj osobini razlikuje od ostalih hrvatskih znanstvenika tog doba. Po svom osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju bio je vrlo uspješan izdanak srednjoeuropskog civilizacijskog kruga, koji je objedinjavao više nacija (ili kako njegov sin Ivo kaže, »krhotina država i nacija koje su nestajale tijekom povijesti«), ali ih je u obrazovanju i kulturnoj nadgradnji povezivao njemački jezik. Studiranjem u Bruxellesu uključio se u frankofonski kulturni krug i svesrdno ga prihvatio. Nema sumnje da je Đuro Pilar bio »svjestan Hrvat«, to dokazuje cijeli njegov život, ali u isto vrijeme i Europejac u najširem i najpozitivnijem smislu te riječi.

Životni put Ive Pilara bio je potpuno drugačiji. I on je imao najbolje eropsko školovanje, no za razliku od oca školovao se u društvenim znanostima i to bez materijalnih problema, zahvaljujući ekonomski dobrostojećoj porodici Crnadak u kojoj je boravio i bio odgajan od malih nogu. Intelektualna atmosfera uglednoga građanskoga obiteljskog kruga sigurno je pozitivno utjecala na njegov razvoj. Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje završio je u

Zagrebu, razrede klasične gimnazije polaže privatno u svom domu, izuzev završnog, koji je pohađao i završio u javnoj školi. Visoku naobrazbu nastavlja u Beču. Najprije polazi jednogodišnji tečaj na Visokoj školi za svjetsku trgovinu (Hochschule für Welthandel), a zatim studira pravo. Doktorat prava (»doktor utriusque iuris«) također stječe u Beču, a svečana je promocija bila 14. srpnja 1899. godine u, kako je pisalo na tiskanoj pozivnici, »velikoj svečanoj dvorani Bečke Rudolfske univerze«. Prema tome za razliku od oca Đure koji je studirao na francuskom jeziku u Bruxellesu i Parizu, Ivo Pilar visoku naobrazbu stječe na njemačkom jeziku, u Beču. Njegovo glavno djelo *Južnoslavensko pitanje*, kao i studija *Uvijek ponovo Srbija*, također su izvorno napisani na njemačkom. Ipak, pravnu naobrazbu zaokružuje u Parizu na École de droit. Tu činjenicu možemo pripisati utjecaju oca, koji ga od malih nogu upućuje da uči francuski, pa je i prepisku (koja je sačuvana) s njim vodio na tom jeziku.

Na temelju takve naobrazbe, ali još više iz vlastitih spoznaja i životnog iskustva postaje vremenom znanstvenik i publicist širokih raspona. Područja njegova rada su umjetnost, povijest, sociologija, psihologija, demografija, politička geografija, pravo itd. U nekim od tih područja njegov doprinos možemo smatrati pionirskim. U tom smislu mogu se spomenuti: studija *Secesija* (Zagreb 1898.) kojom stječe »legitimaciju teoretičara modernizacije«, *Politički zemljopis hrvatskih zemalja* (Sarajevo 1918.) iz područja političke geografije odnosno geopolitike, te pionirski rad u hrvatskoj psihologiji *Borba za vrijednost svoga »Ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma* (Zagreb 1922.).

Nakon završetka studija odlazi u Bosnu, gdje radi kao odvjetnik, kako bi stvorio materijalnu bazu za svoju osobnu i obiteljsku ekonomsku nezavisnost, koju otac Đuro nije nikad u potpunosti postigao. U pismu »Degeu« (vjerojatno Milivoju Dežmanu) od 19. 11. 1912. godine piše: »Ja sam ovdje u Bosni na mrtvoj točki i ostat ću dotle, dok ne budem dovoljno novčano jak, da budem mogao baciti za peč cijelu budalastu advokaturu, a onda ako bog da vidimo se kod Filipa.« (u nekom lokalnu u Zagrebu). Ne posvećuje se odmah znanosti, kao otac Đuro, iako je tome osobno bio veoma sklon, i te ambicije ne napušta tijekom cijelog boravka u Bosni. »Dne 6. VI. 1920. dozvoljen mi je prijenos moje odvjetničke pisarne iz Tuzle u Zagreb. Tim sam se riješio nekih bosanskih prilika i došao u moje rodno mjesto Zagreb, gdje sam računao da ću moći udovoljiti mojim znanstvenim interesima i ambicijama«, jasno se o tome izjašnjava sam.

Od oca se Ivo Pilar znatno razlikovao ne samo po društveno humanističkoj naobrazbi već i po poimanju društva i svijeta, možda bi se moglo kazati čak i po osobnom svjetonazoru. O određenom političkom aspektu tih razlika sam se jasno i dosta radikalno izjašnjava. U pismu od 18. travnja 1913.

Vinku Kisiću, uredniku zadarskog *Narodnog lista*, kojim prosvjeduje što je izbacio dio teksta iz njegovog članka kojim kaže kako su Srbi Bosne bili protiv izgradnje pruge Split-Aržano, jer se time BiH povezuje s Hrvatskom, navodi: »Vi znate jako dobro, da sam ja obzoraški slavo-srpski potomak, i da sam ja kao takav u Bosnu došao, i da sam se ja ovdje temeljito deziluzirao i došao do stanovišta, koje zastupam i danas, pak sam tvrdo uvjeren, da moje stanovište mora (pobijediti?), a ne ono koje ima suvremena hrvatska politika.«

Ova opaska odnosi se svakako na njegova oca Đuru, koji je pripadao narodnjačkoj stranci strossmayerovske orijentacije. Njezino glasilo bio je zagrebački *Obzor*, a zbog zagovarivanja južnoslavenskog povezivanja nazivana je i pobornicom »slavo-srpstva«, ali i na djeda Gjuru Crnadka u čijem je domu Ivo odgajan.

O kakvom se to općem poretku vrijednosti, po kojem se Ivo Pilar razlikovao od oca, radi nije jednostavno jasno definirati. Mogu se nabrojiti osnovne karakteristike toga dosta zatvorenog i zahtjevnog etičkog sustava, ne ulazeći u njihovu međuzavisnost, hijerarhiju važnosti i preklapanje s drugim poredcima vrijednosti. To su naglašena individualnost, permanentna samoizgradnja vlastite osobnosti duha ali i tijela, odgovornost u odnosu na užu i najširu okolinu (obitelj i društvo u cjelini), poštenje u privatnom i javnom životu, hrabrost u najširem smislu (duhovna i fizička), idealizam ali uz strogo poštivanje činjenica i istine, bez zanošenja iluzijama i uvriježenim mitovima, odbojnost prema svim vrstama dogma te vjernost principima i osobama.

O njegovoj osobnosti i karakteru dobro svjedoči pismo g. Teodora Vrbaškog od 25. travnja 1997. iz Sjedinjenih Američkih Država, koje sam primio iste godine.

Teodor Vrbaški bio je nećak Pilarove žene Jelene, odnosno bratić moje majke, ili kako on sam kaže, moj veliki ujak. Diplomirao je na Kemijskom fakultetu u Zagrebu i doktorirao, a nakon II. svjetskog rata otišao je u SAD, gdje je nastavio živjeti i raditi. Nažalost nikada se nismo osobno susreli.

Imao je osamdeset godina u vrijeme pisanja tog pisma, u kojem navodi: »Dragi Božo, pružila mi se prilika pročitati Tvoje članke o Tvojem djedu Dr. Ivi Pilaru u Globusu i Večernjem listu [zapravo Vjesniku] od ožujka 1995. Priкази su vrlo dobri i odlično opisuju njegov rad kao historičara i književnika i rodoljuba.« U nastavku pisma dobro ocrtava ličnost dr. Ive Pilara na temelju osobnog iskustva iz doba svoje mladosti. »Ja imam uja Ivu u lijepoj uspomeni. Bio je uglađen, naobražen i fin gospodin, uvijek pažljiv prema meni. Pričao mi je o prirodi, Sljemenu i o važnosti da budem pošten... Bio je zdušan rodoljub koji je volio svoju zemlju i isticao svoje hrvatstvo kao viši oblik duševne kulture. Istovremeno je poštivao druge nacionalne pripadnosti. Go-

vorio mi je mnogo puta, da ako želim da me drugi poštuju, ja moram pokazati poštovanje prema drugima. To je srž njegovog gledanja na odnose među ljudima, između naroda, kao i između raznim rivalnim političkim strankama. Govorio mi je da je južno od rijeke Save Balkan i da tamo žive 'Balkaneci', a mi smo Srednje-Europejci s kulturom usađenim u našim srcima. Mi ipak trebamo biti toliko mudri i razumni da održavamo podnošljive odnose s našim susjedima... Oni su se razvili pod utjecajem različitih religija i 'prosvetitelja'. Mi smo ipak svi po porijeklu od istih Slavenkih plemena koji su došli istovremeno davno, u devetom stoljeću, navodno iz Prikrpatskih ravnic. Nadalje mi je govorio da samo radom možeš nešto postići u životu i uvijek govori istinu. Koliko istine ima u tim mislima od uja Ive vidim sada nakon toliko godina i vrlo sam mu zahvalan za te mudre misli koje mi je ulio u dušu dok sam bio još sasvim mlad. Uja Ivo bio je dobar muž, vrlo dobar otac, vrlo pošten u duši i nadasve veliki idealist i rodoljub. Njegovo rodoljublje je bilo originalno i čisto. Bio je historičar i teoretičar, ali nije bio praktičar. Teta Jelena je govorila da je nestvaran i sanjar...«

Zanimljiva su i njegova svjedočanstva o obiteljskom sjećanju na zajednički rad Pilara i Sheka u Bosni i okolnosti sloma Austro-Ugarske Monarhije doživljenih u Tuzli: »Uja Ivo je radio, kada je bio u Bosni, sa svojim tastom Adalbertom Shekom, ocem tete Jelene (majkom Ive Pilara) i moje mame, na uvođenju moderne uprave u pravosuđu Bosne i Hercegovine. Moj deda Shek držao je najviši položaj u pravosuđu Monarhije kao šef pravosuđa za Bosnu i Hercegovinu. Uja Ivo ga je u tom pomagao kao mladi odvjetnik. Dedu Shek je mjesečno putovao Beč na referadu i priman je kod cara, a uja Ivo ga je katkad pratio. Za svoj rad deda Shek je nagrađen od cara plemićkim naslovom. 1918. godine primio je telefonski poziv iz Beča u Tuzli gdje je radio s uja Ivom na državnim pravnim pitanjima, i bio obaviješten o slomu Monarhije. Moja mama je tada bila u posjetu kod tete Jelene i o tome nama djeći mnogo pričala kasnije. Tada je odlučeno da će se deda Shek dati penzionirati i preseliti iz Sarajeva u Zagreb, Kačićevu br. 4. Uja Ivo i teta Jelena su također odlučili da će se preseliti u Zagreb. Privremeni boravak u Slavonskom Brodu nije nikada spominjan. Dobiven je od vlade, kako je grosmana pričala, veliki stan u Zagrebu na uglu Jurišićeve i Petrinjske, gdje su se privremeno smjestili dok nije izgrađena kuća na Slavujevcu.«

I nadahnuti govor, koji je na pogrebu Ive Pilara, u ime Sociološkog društva održao Valdemar Lunaček, dobro ocrtava glavne osobine njegove ličnosti: »Mislimo, da se ne bi dolikovalo ovom mjestu kad bismo htjeli ma i letimice iznijeti mukotrpan život i mnogostrani rad pokojnika ili ponoviti poznatu tužaljku o tragičnosti mnogih najboljih sinova ove zemlje. Možda je najbolje i utješnije, da si dozovemo u pamet i sačuvamo među nama živima one

glavne crte pokojnikova karaktera i talenta, koje su karakteristične za njegov rad. Pokojni je dr. Ivo Pilar zaorao mnogu duboku brazdu na njivi naše kulture. U filozofiji, sociologiji, historiji, socijalnoj ekonomiji, biologiji i arheologiji pa čak i u zamašnom kompleksu problema hranjenja čovječeg organizma; na svim tim područjima, na kojima je pokojnik radio, svagdje zapanjuje njegova snaga analize, težnja za sintezom, a cijeli mu je trud natopljen neslomivom mladenačkom energijom i snagom čistog idealizma. Ta energija i taj idealizam dali su mu snage i vjere, da u svakom problemu, kojim se je bavio traži i nađe jednu etičku ideju i da snagom jednog apostola traži pobjedu te ideje. I kad se je bavio problemom dualizma, kao iskonske religije Slavena i kad je istraživao peripetije političke historije Južnih Slavena uopće, a Hrvata napose, i kad se je zadubio u sudbonosni konflikt istočne i zapadne kulture, njemu uvijek glavni cilj; pobjeda etosa, pobjeda dobra nad zlim. Naš predsjednik nije bio ni politički ni socijalno politički ni ekonomsko politički propagator, ali njegove su ideje dragocjen materijal, na kojem će mnogi moći izgraditi nove tekovine i korisne spoznaje. Uzeo je višeput na se prijekor fantasta, ali se nije iznevjerio svojem idealizmu. Taj je njegov neprekaljeni idealizam katkad došao u konflikt s plitkim negativizmom, koji je u našim danima nažalost zaokupio mnoge, ipak je njegov idealizam ostao neskršen, bezkompromisan.«

Iako su neke od navedenih osobina krasile i karakter njegova oca, a određene karakteristike, naročito u pristupu intelektualnom radu bile su kod oca i sina začuđujuće istovjetne, što se u prvom redu odnosi na najširi pristup svakom problemu, suvremenim jezikom kazano interdisciplinarnoj metodi, razlike su ipak očite. Kad bismo te razlike pokušali kratko i jezgrovito izraziti, što svakako nije jednostavno jer su oba bili intelektualci najboljeg europskog obrazovanja, najvišeg ranga i dometa, kao i značajni javni djelatnici, moglo bi se to možda vrlo šturo, »jednodimenzionalno« kazati ovako: Ivo Pilar bio je hrvatski elitist srednjoeuropskih vidokruga, a njegov otac Đuro narodnjak strossmayerovske ali najšire europske orijentacije.

Upravo te razlike u općem poimanju društva između oca Đure i sina Ive jedan su od razloga različite javne percepcije njihovih značaja. Ekonomske osnove današnje zapadne civilizacije koje bitno označuje sve izražajniji konsumerizam, nisu kompatibilne s opisanim elitističkim vrijednosnim sustavom Ive Pilara. Osim toga, niti konkretni zaključci koje je Ivo Pilar izveo na temelju tog sustava nisu prihvaćeni u današnjem zapadno-civilizacijskom okruženju, ali niti u Republici Hrvatskoj, pa čak i kad se radi o njezinim vitalnim interesima. Dugogodišnje takvo stanje opovrgava mogućnost da je tome uzrok samo inercijom prisutna nelagoda rasprave o nekadašnjim tabu temama.

Iako su oba Pilara, i otac i sin, bili više nego značajne ličnosti svoga doba i neizbrisivo zadužili hrvatsku znanost, kulturu i javni život, tek će buduće vrijeme pokazati razlike u dometu i značaju njihovih djela.